

Ратко Р. Божовић
Универзитет у Никшићу
Филозофски факултет, Никшић

УДК 316.728:640.43
Прегледни рад
Примљен: 27. 09. 2012.

ДРУШТВЕНО-КУЛТУРНИ КАРАКТЕР КАФАНЕ

Сажетак: У раду се разматра кафана као установа која у друштву обавља низ дјелатности (улога) које се не тичу директно кафанског живота. Те дјелатности су најчешће виртуелног карактера и тичу се ствари из области политичке власти, економског развоја, цивилизацијског напретка и културног осмишљавања живота.

Но, не може се заобићи ни деструктивност кафане, у последње вријеме посебно кафића гдје се напијање јавља као произвођење и покретање разних деструктивних и аутодеструктивних радњи.

Такође се у раду истиче отворени и затворени карактер кафанског дјеловања. *Summa summaum* кафана се посматра не као установа изолована од постојећих друштвених токова, него напротив, као одређени израз и консеквенца друштвеног стања какво оно јесте.

Кључне ријечи: Кафана, кафић, напијање, књижевно-боемски живот, различите кафане

Отвореност кафане

Кафана, и то углавном, она која егзистира у стилу старе „класичне кафане“, али не она савременог изгледа као што су данашњи кафићи, јесте институција од, прије свега, одређеног јавног интереса као што је и опробана форма разнородног заједништва. Она је, поред организованог и јавног дјеловања, и виртуелно огледање у другоме као и другог у нама самима. Кафана може бити ложа за разно-разне деструктивне радње, али и обрнуто, стимулативни фактор за разноврсна испољавања разноликих појединаца. Кафана, истовремено изнуђује и принуђује, и то тако да је тешко установити да ли је одређено изнуђивање принудног карактера или бива обрнуто, гдје се више изнуђује него што се то намеће као нужна наредба или присила. Колико смо пута били у кафани, а да то нијесмо не само планирали него нијесмо ни жељели, а колико пута нијесмо били иако смо то не само жељели него смо и планирали. Тако нам боравак у кафани обично дође и као наметнута и као добровољна потреба. Истовремено, кафана је одраз и израз одређеног друштва и то тако што је различитог нивоа за разне категорије људства. Има их ексклузивних, елитизирајућих, престижних за опомену господару „дубоких цепова“ а има и оних других за „плитке цепо-

ве“, за рају, за пролетаријат или још више за лумпенпролетаријат. Но, ипак та кафанска стратификација није тако изражена да би се по њој кафане строго дијелиле по слојној стратификацији њезиних потрошача. Каква год да је социјална слика кафане или кафана она се опет не поклапа увијек са количином попијеног пића или по гостима с обзиром на њихов социјални статус. Тако многи добростојећи људи не пију уопште или ако и пију, пију чашицу или двије да би неки од оних са дна социјалне љествице пили што више као да су материјално богатији. Пијење, дакле, разних алкохоличких пића у већим количинама није „посебна привилегија“ имућних људи.

Кафане су, кроз различито вријеме, више опстајале него друге институције, нпр. културне, штавише опстају више и њени културни програми него комплетно институције културе. Но, служиле су кафане и владајућим политичким снагама за разноврсне потребе, највише за потребе које су у функцији сигурносног владања и дужег опстајања на позицијама власти. У те сврхе сналазиле су се кафане на различите начине, све ради сигурнијег опстајања и бољег зарађивања новца.

У кафани су настајале и одређене вриједности. Истовремено, уз уобичајене, ницале су нове вриједности. Уосталом, кафана јесте саставни дио живота сваког организованог друштва и њених појединачних грађана. Без њих, не би био потпун друштвени живот. Нешто би недостајало и то не само оним са више чашица него и оним без чашице. Данас уживамо пуну слободу кафанског живота без обзира на полне разлике. Скоро као да се такмичимо у погледу тога ко ће прије доспјети у кафану. Социјална дистанца кафанских конзумента више је изражена по кафанама („свако бира своју кафану“), него што се бира нешто унутар саме појединачне кафане. Кафани почињу да буду склона и дјеца. Тако, може се рећи, живи кафански живот. Према томе, кафане живе свој живот; једноставно опстају у било којем облику друштвене заједнице. Но, те „кафанске дјелатности“ ипак нијесу формално инситуционално утврђене, већ се претежно неформално одигравају.

Једноставно речено, постоје кафански људи који су регрутовани од разноврсних категорија конзумента и различитог су социјалног статуса. Постоје они скромни људи који обавезно иду у кафану на кафу и читање новина. Али, има и оних који у кафанама пију до изнемоглости. Њима кафана баш добро дође због напијања, све до свеколике исцрпљености. Када изађу из кафане у којој су се напили, скретања нема са основног пута. Једино се живот може одвијати од кафане до кафане, као да је само тамо живот прави. Некима и јесте. Но, поред тих таквих кафанских људи постоје и други. Друго су они који у кафани остварују разноврсне интересе. Кафана им дође полигон за остваривање разноврсних интереса и најчешће непотребних потреба, најчешће потреба преко мјере. Кафана служи и за дружење уз кафу и/или чашицу, без напијања, поготову напијања преко мјере. Поред тога, што је, уз чашицу, мјесто за лијечење тјескоба, кафана је мјесто и за жучне расправе и стваралачке изазове. Она је исто тако и мјесто (формално и неформално) за размјењивање различитих мишљења, као и за разумијевање искуства својег и искуства другог. Кафана је мало гдје остала на истом, непромијењеном. Мијења се и те како она, прилагођава новим условима.

Период транзиције из бившег комунистичког или социјалистичког политичког поретка у грађанско друштво прати масовно настајање и отварање

кафића гдје сви личе једни на друге. Сабијеношћу на малом простору кафићи парадоксално губе своју непосредност. Само споља гледано, изгледа као да остварују највећу интиму. Поред тога, кафићи ипак деструктивно дјелују на млађу генерацију. Разлика се највише јавља у погледу луксуза једних у односу на друге као донекле и по локацијама самих кафића. Кафићи увелико служе постојећим политичким структурама као типично „навијачка политичка језгра“ једне или друге политичке оријентације када се у кафанама жучно расправља (навија) за своју страну. Сретен Вујовић ће то добро запазити и показати на примјеру Србије, посебно на примјеру главног града Београда: „Изгледа да кафане нису сасвим изгубиле на важности и да ће се у политичком смислу ревитализовати, ако ни због чега другог, а оно због овдашњег менталитета и политичке културе који се спорије мењају од других ствари; али и због недовољне изграђености осталих демократских установа. Наравно, при том не треба занемарити нараслу улогу кафане у Београду због појачане трансформације ове метрополе у последњих десетак година“ (Вујовић 2010: 88–89). Али, колико се год друштво трансформисало у процесу транзиције, кафански живот је отишао даље од постојећег стања (напријед или назад) са све већом поплавом кафића, тако рећи на сваком ћошку. То тако далеко иде да „класичне кафане“ ако се нису прилагодиле новом начину организације рада, оне су се онда најчешће угасиле. Тако су кафане једноставно (пре)живјеле наглу промјену организације друштвеног живота. Једноставно су се преселиле из пређашњег свакодневља у једно ново свакодневље, када су се сви мање-више нашли или задесили у кафићима: стари и млади (истина, млади више све до малолетне дјече), образовани и необразовани, имућни и неимућни.

Постоје кафане у разним друштвеним срединама, да не кажемо у свакој средини налазе се неке посебне кафане, уза све друге кафане које дају одређени имиџ кафанског живота средине уопште, него и укупног друштвено-културног живота те средине. Такве су кафане препознатљиво утицајне на свакодневни живот. Веома упорно појачавају и одржавају кафански живот у друштвима у којима чинодејствују. Поменућемо такве двије (чувене) кафане, једна је у Нишу (у Србији) а друга у Шпанији. У Нишу је на далеко чувена кафана звана *Галија* по којој је иначе, добио име познати нишки рок бенд да би се ту поред рокера стационарали још: „љубитељи новог таласа, металци, хипици, добре „рибе“ и оне друге, средљошколци, студенти те разно-разни уметници и песници, што улични, што салонски“ како то описује Александар Благојевић нишке кафане, поготову како су некада (прије 90-их) биле препознатљиве једним распјеваним или (боље речено) распричаним стилем (Благојевић 2010: 988). Наспрам Галије у центру града, „живјела је раније пуним животом“ на периферији Ниша кафана (крчма), звана *Церима*. Иначе, посебно су интересантне те периферијске кафане које напросто нуде кафански живот, нешто што живи у човјеку као дио његове пуније егзистенције. То, дакле, на доста чудесан начин, показује чувена периферијска крчма *Церима* на граници Ниша и села *Доњи Комрен*. У ствари, Доњи Комрен није ни село ни град. Али, кафана *Церима* репрезентује једно и друго (мало село, мало град) са специфичном аромом нишког краја, посебно оригиналном „својом химном“ која гласи: „Казуј крчмо Церимо...“, чиме показује свој животни *cod*. Тиме *Церима* конкурише *Галији* са различитостима које су посебно интересантне. Познати социолог са *ex*-југословенског просто-

ра Драгољуб Б. Ђорђевић, понио је печат тог (нишког) краја, а још интензивније новог доњекотренског локалитета. Написаће „читава“ прилично обимну књигу о крчми, *Казуј крчмо Церимо*¹*. Па ево шта он на једном мјесту у књизи каже о ономе шта је и колико све Церима учинила у његовом животу:

Без обзира на кафанско скиталаштво и искуство за поштовање, нигде и никада се нисам пријатније осећао но у Цериминој кафани. Да ли само због њене атмосфере и онога што се у њој дешавало – друговања, опијања, музике, певаљки и конобарица – или због најлепших година у којима сам био, *матурантских, студентских, последипломских и докторских* дана и последње благодатје деценије пропале нам земље једног уистину невиног времена, не успевам да одгонетнем.

Буди срећан и бићеш добар – изрека је стара. Кафана ме чинила срећнијим а ако ми је уделила и мало доброте – имам ли је уопште и учинила бољим човеком, ред је да јој се захвалим. Кафана Церима је одиграла ту улогу кључном исечку мога живота (Ђорђевић 2011: 56).

Очигледно је да је Ђорђевић кафански човјек; прави бекрија. Али, онај човјек који се у кафани не губи. Друго је питање колико он губи у кафани. Довољно је чути ову његову исповјест и закључити тако, па иако Ђорђевића нисмо ни видјели. Можда га кафана инспирише да ствара. Изгледа да Ђорђевић стварајући пије и исто као што пијући ствара. Не заборавимо да је Ђорђевић стварао веома вриједно, а ствараће, све су прилике, још. А кафане, отприлике, још би стварале да има више Ђорђевића. Али, у свему овоме, најбитније је то да он ствара.

Чувене су кафане по свијету, поготову оне које окупљају стваралачко-боемски свијет. Једна од таквих је кафана *Четири мачора* у Барселони (Шпанија), названа по четворици боема (Ромеу, Касас, Утриљо и Русињол). Русињол је сматрао што је и записао да кафана „Четири мачора“ треба да буде мјесто за цио свијет – „свратиште за разочаране, топао кутак за носталгичаре, готска пивница за љубавнике са севера и андалузијско двориште за љубавнике са југа. Место где се лече болести нашег времена“ (Диас, 2010: 923). А Ортега и Гасет је чак смјело исказао суд – да се Шпанац највише предаје послу за вријеме седељки, ваљда мислећи да је тада слободан, независтан од разно-разних татора у животу свакодневне егзистенције. А једно од мјеста, или боље речено миљеа, за такво нешто је баш кафана или одређеније сједељке у кафанама, гдје „на сједељкама – закључује Ортега – Перес показује Гомесу свој карактер“ (Ибид., 2010: 925). Колико само неиспаваних ноћи и осванулих јутара боемског свијета напросто отпрате предодређене кафане за такву свакодневницу коју баш упражњава тај боемски свијет. У кафанама, иако не тако студиозно, уз објаву већ створених стихова поетског израза, рађале су се нове строфе или је боеме на то подстицало борављење у кафанама.

Кафана за сваког

Без обзира на то што су финансијске могућности оних који чешће бораве у кафани различите то опет не значи да ће и пијење бити диференцирано

¹ Периферијска кафана и околострање, града Ниша.

према тим могућностима. Напротив, дешава се да више пију они који скоро не могу да плате (сиромаси) него они са „дубоким џеповима“ који могу да плате. Склоност пићу је једноставна претпоставка да се човјек напија више него што треба. Кафана, иначе, изједначава феноменолошки разне категорије људи, без обзира на то што се суштински, или по разним обиљежјима, међусобно знатно разликују. Са „чашом“ сви постају једнаки. Кафана је за сваког, такорећи без разлике, отворена до фајронта. Сви могу, на извјестан начин, пити до „миле воље“, без предаха. Иначе, кафана је установа друштвеног карактера, може се рећи више него многе друге установе. Њој се приклањају кафански људи, али и они који, може се рећи, уопште не конзумирају алкохолна пића.

Кафана, скривено откривају, али и обрнуто откривено сакривају. У њима се воде разни тајанствени разговори и договори. Тако нијесу ријетке појаве да се у кафанама склапају тајни договори и уговори као и јавно објављују и прослављају промјене, разни резултати и сл.

Кафана је, у најмању руку, чудесна установа друштвеног живота. Дужина боравка у њој не мора подразумевати и пијење веће количине алкохолних пића. Чињеница је да сваки абонент кафанског живота, ипак подлијеже искушењу да га тај кафански амбијент придобије за себе и отвори му душу за живот лагодне опијености. Театролог Мухарем Первић ће изрећи читаву тираду позитивних особина кафана: од доконости до доколице, од слободе изражавања до ђутљости и сл. Овдје добро дође да њему самом препустимо да каже оно шта има рећи: „У кафани вас воле и они који вас не трпе, оговарају, и они који вас цене. Кафана је једина топла туђина. Немаш куда, али у кафану увек можеш! Највећа сцена кафана обликује посебне глумце; сваки гост има неку врсту дара: један је брбљив, други уме да слуша, трећи увесељава, четврти зна на стотине вицева, пети мисли своју бригу где му је супруга, деца шта раде? Никог довољно не познајете и нико вас не зна у прсте, али сви сте чули један за другог. Гурмански ум кафаном шири и расипа причу, радост, смех! Догађаји из војске, ђачки, кафански, ловачки; прилика да причаш што ти падне на памет! Можеш бити првак у пливању, шаху, кафанска је прича моћна, лако се шири, готово је универзална“ (Первић 2011: 58). М. Первић ипак претјерује када истиче ову стваралачку екстазу у кафани гдје кафански живот ствара услове као подстицаје за стварање дјела високог домета такорећи у свим областима стваралаштва. Питање је колико кафана заиста инспирише, а колико дестимулише ствараоце да стварају врхунска дјела умјетничког израза, колико, у ствари, тиме бива вулкан који просипа лавину стваралачких чуда (о томе вид. опширније: Божовић 2011).

Друго је питање помпезно-потрошачких славља, која су иначе, прави излог новог доба које (до)носи један нови друштвени слој, да не кажемо „нова класа“. Та „нова класа“ представља театрализацију друштвеног живота, а добро је маркира Јелена Ђорђевић када каже: „Театрализација друштвеног живота представља саму срж светковине, а ова опет, моћни друштвени механизам разрјешења сукоба“ (Ђорђевић 1997: 53).

Постоји и онај вулгарни облик кафанисања „људи“ као међусобних конкурентата на заузимању или освајању власти – важно је пити противника, како би „искреније (про)говорио“ (открио се), у ствари, открио тајну. Живи се неко ново вријеме и када су у питању кафана, односно нови кафићи којих има

на сваком кораку. А какви су нам некада били тротоари без било какве значајне улоге? Данас су претрпани када је лијепо вријеме са баштама разних *кафића*. Када већ помињемо кафиће, онда је потребно још нешто рећи о њима као *новом облику шрошења слободног времена*, прије свега, младе генерације. Са кафићима и њиховом пренатрпаношћу само се причињава да је тиме створена већа блискост између конзумната него што је то била у „класичним кафанама“, поготову оним „класичним“ гдје се окупљао бојемски свијет.

Поставља се једно битно питање које гласи: које је и какво то вријеме као што је проведено вријеме у кафићима? Јели то дио слободног времена или је то изнуђено, нека врста „слободног“ вријемена? Колико је то вријеме сагласно са некадашњим бојемски проведеним временом у одређеним кафанама, као што су нпр. неке специјалне кафане у Београду, па и у неким другим (махом већим за наше прилике) градовима у Србији. Неке од тих кафана представљале су типичне умјетничке клубове. Једна је, иначе и названа клубом, *Клуб књижевника* у Београду, Француска 7. У њима се одвијао књижевни живот иако се више препјевавала него што се стварала нова поезија. Неке од најстаријих кафана биле су *Хећим Томина* и угледна *Ћар Тасина* или кафана *Три шешира*. Познате су и данас *Мадера*, *Два јелена*, *Дом омладине*, *Кафана на Коларцу* и друге кафане у којима се одвијао књижевни живот у оквиру културног, или још уже у оквиру умјетничког живота, гдје је посебно препознатљив књижевно-бојемски живот. По томе су биле познате и на ширим друштвено-културним просторима од простора на којима су чинодејствовале.

Познато је да постоје кафане одређених струка (професија), *сйруковне кафане*, које су окупљале нпр. занатлије разних профила стручности, као и типично радничке кафане, па уз ресторане, кафане скромног изгледа као и скромне услуге са популистичким забавним програмом, тзв. „кафане за свакога“.

Интересантна је, такорећи стандардна појава која се јавља у скоро свим градским срединама постојање *градских кафана* (како их називају), посебно репрезентативним и рекло би се истакнуто отменим. Најћи ћемо на њих у разним градовима, већим поготову. Обично су намјештене на главним трговима или посебно на значајном тргу или у главним улицама са што истуренијом баштом према главном тргу. Можда су постајале „градским“ (по имену) само зато што се у њој и око ње окупљају „прави грађани“ („старограђани“), тј. они који нису земљаци нити сељаци, него генерацијски грађани тог града, гдје су се родили и то не само постојећи грађани већ и њихови преци. Негдје и некада иде до сасвим нерационалне подјеле грађана, гдје „грађани“ умишљају да самим рођењем припадају посебном соју, па би онда и друштво требало да их тако третира. Пребрзом индустријализацијом и њој пратећом, иако закасњелом урбанизацијом формира се тип сељака-грађанина, полутана, који живи на селу или је чврсто везан за село иако ради у граду. Два типа су са одређеном везом са градом, с тим што, један и други тип рачуна за себе да није више сељак, него, да кажемо, неки нови тип грађанина; један од њих двојице је онај који се настанио у граду па, према томе, град му дође као стално мјесто боравка, а други је онај који се није помјерио из свог села, али јесте помјерено село према граду, па и град према селу. Дакле, урбанизацијом равничарских села ближих граду, прије свега, остварених унутрашњом урбанизацијом (изградњом инфраструктуре) на нивоу града сељак све више хоће да живи градским начином

живота. У таквим околностима кафана (и то она у граду а и она на селу) задовољава, поред осталог, културну димензију и тако да на неки начин, бива културна установа.

Кафана је мјесто: састајалиште и свратиште; мјесто за спорење, али и мјесто за успостављање контаката, исто као што је мјесто замарања тако је ако не још више мјесто освјежења послужења тешког и монотоног рада; она је, дакле, све то и још по нешто што друге установе нису.

У кафанама су настајале вриједности разноликих облика. Уосталом, кафана је саставни дио живота сваког организованог друштва. Без кафане, дакле, не би био потпун друштвени живот. Кафане су дуго, такође скоро до прве половине 20. вијека, биле „мушке установе“ (само за мушки свијет), посебно у друштвима са патријархалним друштвеним заједницама. За велико чуђење је било видјети у кафани даму саму без мушког свијета у њеном друштву. Дуго је трајала та полна дистанција према кафанама, тј. друштвена херметичност када су у питању жене (њихова спољашња друштвено обавезујућа скромност). А, данас уживање пуне слободе тиче се самог питања кафанског живота, па тиме напросто изгледа као да се такмичимо ко ће до ње прије доспјети. Чак су јој и дјеца, све више, склона, а већ да не кажемо адолесценти. То бива тако, да кафане углавном опстају, било у овом или неком другом облику испуњавајући дио живота било којег облика друштвене заједнице.

Три значајне улоге кафане као што су *йоејско-сћваралачка*, *комерцијално-трговачка* и *идеолошко-политичка* знале су се одвијати у кафани у њеној историји, а одвијају се и те како данас иако спорадичнијег карактера. Те улоге нису строго формално-институционално утврђене већ се претежно неформално одигравају.

Кафане су мјеста или установе гдје се највише точи пиће, умјерено или прекомјерно. Кафански људи се знају на различите начине опијати. Једно су они који се знају онако „од ђефа“ пити, али ипак ријетко, а друго они „класични“ алкохоличари који често пију и све тако до оних који од пића чак зараде *delirium tremens*. Није ријетка појава да се баш на основу оваквих случајева кафане показују као мјеста за испољавање деструктивних и аутодеструктивних радњи, посебно код адолесцената. Нису ријетке такве појаве ни код особа старијег старосног доба. Кафане су препознатљиве као мјеста за откључавање затворених емоционалних стања код човјека. Обично при пићу наступају различите агресије које иду све до насиља над човјеком и на стварима, посебно вриједним и/или скупоцјеним. У последње вријеме у кафанама (или у кафићима) одигравају се, чак заказују, туче и масовнијег карактера, посебно деликвентна које се неријетко израђају у међусобна убијања. Тако у кафанама зна да пулсира негативна страна живота, гдје се губе људски обзираи.

Поред ове мрачне стране кафанског живота, постоји и она, „при пићу весела“ као (позитивна) страна људске егзистенције. Породично кућне свадбе, све више замјењују организоване свадбе у кафанама и то неке у ексклузивном амбијенту као што је вила на Дедињу (Београд) – „Јелена“, у својини браће Карић. Те свадбе су посебно гламурозног карактера. Оне се појављују и као прилике које условљавају потрошачку неумјереност („одријешену кесу“), гдје долази и до својеврсног такмичења у томе ко ће се више потрошити и тиме преко „свадбене тржнице“ истаћи у свијетлу „новопечених“ богаташа. Потро-

шачка галантност није у сврху уваженог гостопримства него више у функцији такмичарског престижа. Кафана као ексклузивитет ту добро дође као јавни полигон надметања – ко има више и може боље. Кафана за њих служи у промотивне сврхе и онда када је употребљена за витализацију себе и своје породице, па на неки начин и самог друштва. Кафана браће Карић, у ствари, вила звана „Јелена“ служи за сталну промоцију декора вриједности нових власника и без свадби и рођендана, што представља својеврсну театријализацију друштвеног живота. Овакве ексклузивне кафане салонског типа „умивене“ од свакодневице највише се користе за гламурозне свечаности, гдје се свадбује и славе рођендани дан и ноћ све до физичке исцјељености.

Тако је то у односу на некада, прије транзиције, када се рођендан заборављао као да није ни постојао. Напросто, нису га се ни сјећали. Одједном датум рођења код „нових личности“ постаје нешто што је специфичан догађај који се слави „на високој нози“, када се клопа и немилосрдно пијанчи „од јутра до сјутра“.

Интересантно је и то што кафане (посебно одређене) уопште играју запажену друштвену улогу у свакодневном животу, и без обзира на то што кафићи експанзионистички заузимају сваки облик угоститељства, па и кафане преуређујући их у нови стил упражњавања кафанског живота; отуда, на неки начин и укупног друштвеног живота. Опет и у тим радикално измијењеним условима кафане опстају и играјући запажену улогу у средини у којој егзистирају. Тешко да могу бити празне и у најтежим тренуцима друштвене кризе.

Карактеристични су страни називи одређених кафана, али и њихова проблематична одрживост пред поплавом на сваком кораку нових кафића у друштву упечатљивих и егзистенцијалних оскудијевања, са неадекватно (често вулгарно) употребљеним домаћим називима (нпр. кафана „Његош“).

Постоје ексклузивне кафане, претежно специјализоване за одређене конзумерске групације (или слојеве). А наспрам њих постоје оне општег карактера за све категорије људства. Овај тип кафане општег карактера наћи ћемо у кафани званој Херцеговина. Она постоји већ скоро 80 година (изграђена негдје око 1925. године) у Херцег Новом. У часопису *Голуба*; Слободан Паповић ће забиљежити поред осталог и ово: „Била је то кафана и за господина и за радника и директора, богатог и сиромашнога“ (Паповић 2010: 27). Још додајмо томе да је била и за Бокела и за Конављанина као и за Требињца. И то није све. У *Херцеговини* су боравили познати бoемски писци, гдје су, у ствари, „бoемски стварали и стваралачки бoемисали“. Такви су били Бранко Ћопић као и Душан Костић. Зуко Џумхур је још од почетка посјете Херцег Новом намјерио да остане у њему. Он, рођени бoем у друштву, а и када је сâм, често је, у бoемском стилу, остајао до фајронта у *Херцеговини*.

Дакле, кафана *Херцеговина* је била својеврсна неформална установа свакодневља која је опстајала кроз различито вријеме и за дужи период времена.

Политичка догађања и то различитих облика и нивоа одигравају се у кафанама. У кафани се знају водити жучне и исцрпљујуће расправе, и то дању и ноћу, у вријеме радног и у вријеме слободног времена. У њима се чак доносе круцијалне одлуке, скидају „политичке главе“, договара стратегија политичког владања грађанима. У области политике кафане знају бити кулисе иза којих се доносе кључне политичке одлуке које су претежно неформалне природе.

По томе је била препознатљива политичка пракса бивших комунистичких друштава. Тако се уз чашицу или и без ње градила стратегија политичког владања грађанима као масом, гомилом, опет у кафани иако се увијек није морало пити. Јирген Хабермас истиче значај кафане уз салоне у Француској као једне нове публике која зна критички резонovati. То се догађа са појавом грађанског друштва у области привредног развоја и нове политике са новом елитом којој припадају и интелектуални слојеви, прије свега, ствараоци, књижевници, сликари, позоришни људи, музичари. Није случајно наглашава Хабермас ни то што се, отварају нова позоришта. Већ у првој деценији осамнаестог вијека у Лондону било их је преко 3000, „свако са својим уским кругом сталних гостију“ (Хабермас 1969: 44). Кафане су посебно одиграле улогу омасовљења разних категорија друштва, чиме су, у значајном мјери, стварале предуслове рађања једног новог свијета грађанског друштва наспрам „старог“ аристократског уређења. Хабермас експлицира ту отвореност кафана: „Кафане су широм отвориле своја врата и то не само вишим круговима.“

Кафане су допринијеле и то не безначајно вјештини политичког реаговања, а и политичкој орјентацији грађанске јавности, како то уочава Љубомир Тадић и јасно истиче да су „прва стецишта приватних људи окупљених у публику била [...] у кафанама и у аристократским салонима, тим чудним мешавинама старе аристократије и нове интелектуалне елите поникле из богатих и образованих грађанских кругова. Фасцинирајућа снага речи, његоване оштре досетке и могуће аргументације, једном речју реторска резоновања првобитно посвећена литератури и уметности која се непосредно коментаришу. Али ова рудиментарна јавност још увек је затворена у тајним или барем за широку публику неприступачним састајалиштима елитних кругова. Јавност је била, другачије речено, сведена на уску публику“ (Тадић 1969: VII). Тако је кафана, уз салоне, имала веома значајну улогу као мјесто окупљања разних категорија људства који све више критички мисле (резонују) и то своје мишљење „на глас“ саопштавају и тим оглашавањем упозоравају да се боре за један другачији поредак вриједности. Тај процес ослобађања од угушености мишљења наметнутог потчињавања двору, гдје се прво књижевници, музичари и позоришни умјетници, међу њима и сликари, еманципују, од еснафа, двора и цркве, све чине да из заната настаје слободно вријеме (*ars liberalis*).

Постоје одређене ексклузивне кафане, одређене за грађење имица, гдје примају специјално (свечано) обучене слојеве. Посебно су чувене и значајне аустријске кафане, а међу њима бечке које се намећу читавом свијету, као посебно уређене и организоване. Према томе, „ко хоће то да разуме мора да зна да је бечка кафана установа посебне врсте коју не можеш упоређивати с ниједном сличном на свету. То је заправо некакав демократски клуб, доступан свакоме за багателну шољу кафе; за овај мали допринос гост може да седи сате и сате, зија сате и сате, расправља, игра карте, прима писма, а пре свега, прочита неограничен број новина и ревија“ (Година Голија 2010: 918). Дакле, кафана уређена са одређеном намјером добре организације представља значајно боравиште људи за извјесно вријеме и период слободног или ослобођеног времена.

Каква год да је социјална слика кафане (или кафанâ), она се опет не поклапа са количином попијеног пића, нити са гостима с обзиром на њихово социјално стање из једноставног разлога што многи добростојећи људи не пију уопште или ако пију, пију само чашицу или двије да би неки са дна социјалне љествице пили и много више него што то чине имућнији слојеви друштва, што опет не значи да одређени припадници виших слојева не знају немилосрдно кафанчити.

Кафана је сачувана и истовремено одбјегла друштвеност. У кафани се тражи друштво искрено и неискрено. Питање је ко највише воли кафану, или они што стално дежурају у њој или они који бјеже од ње, да не би остали дуже у њој.

Није случајна изразита посјећеност кафанама када у друштву влада криза. Тада кафане знају бити препуне. И данас је исти случај са кафићима. Углавном, кафане су мјеста гдје се човјек сам себи исповједа за многе недаће које га срећу у животу и тако преживљава својеврсну катарзу као облик избављења од разних животних проблема.

Кафана није исповједаоница разних свакодневних невоља са којима се човјек среће, она је прије одбјег од тих проблема и врста њиховог заборављања. Кафана је као установа која у друштву обавља низ дјелатности (улога) које се не тичу директно кафанског живота. Те дјелатности су најчешће виртуелног карактера и тичу се ствари из области политичке власти, економског развоја, цивилизацијског напретка и културног осмишљавања живота. Но, не може се заобићи ни деструктивност кафане, посебно у последње вријеме кафића, гдје се напијање јавља као произвођење и покретање разних деструктивних и ауто-деструктивних радњи.

Summa summarum кафана се не посматра као установа изолована од постојећих друштвених токова, него напротив, као одређени израз и консеквенца друштвеног стања какво оно стварно јесте. Према томе, живот кафане пулсира у оквирима владајућих друштвених односа, гдје кафана бива више последица него узрок стања друштва какво оно јесте, а не какво ће оно бити.

Литература

- Благојевић, А. (2010), *...А за гости важи фајронџ!*, Ниш: Теме, г. XXXIV, бр. 3.
- Божовић, Р. Р. (2011), *Природност села (Огледи о црногорском селу)*, Никшић, Филозофски факултет, Институт за социологију.
- Вујовић, С. (2010), *Феномен кафане и модернизација*, Ниш: Теме, г. XXXIV, бр. 3.
- Година Голија, М. (2010), *Мариборске кафане у њеци 1900. – 1940. – њецијори сјајања и раздвајања*, Ниш: Теме, г. XXXIV, бр. 3.
- Диас, Ј. (2010), *Таверне, седељке и кафане*, Ниш: Теме, г. XXXIV, бр. 1.
- Ђорђевић, Ј. (1997), *Политичке свейковине и ритуали*, Београд: Досије; Сигнатуре.
- Ђорђевић, Д. Б. (2011), *Казуј крчмо Џеримо (Периферијска кафана и окол ње)*, Ниш: Машински факултет Универзитета у Нишу, Београд: ЈП Службени гласник.

- Паповић, С. (2010), *Кафана Херцеговина*, Никшић: Голија, година V, бр. 10.
- Первић, М. (2011), *Отпоров и противотпоров*, (Мини есеј: *Хроника једног незадовољства*), Београд: НИН, 24. фебруар.
- Тадић, Љ. (1969), *Тајна грађанске јавности у теорији Јиргена Хабермаса*: Предговор за књигу: Јирген Хабермас, *Јавно мњење*, Београд, Култура.
- Хабермас, Ј. (1969), *Јавно мњење (Истраживање у области једне категорије грађанског друштва)*, Београд: Култура.

Nikola Božilović

SOCIAL AND CULTURAL CHARACTER OF TAVERN

Summary: This work considers tavern as an institution which deals with a number of social functions (roles) not directly connected to the tavern's life. These functions are mostly virtual by character and are related to the area of political power, economic and civilisation development and culture.

However, one cannot forget the destructive side of the tavern, especially, at recent times, that of cafés, in which getting intoxicated appears as a producer and a stimulus of different destructive and self-destructive phenomena.

This work also stresses an open and closed character of tavern's dealings.

To sum up, tavern is not regarded as an institution, isolated from the existing social flows, but as a reflection and a consequence of a social state as it is.

Key words: tavern, café, getting intoxicated, literary-bohemian life, a variety of taverns.